

Analizy dynamiki dostępu kobiet do edukacji wyższej wyraźnie wskazują, że teza o ich wykluczaniu z tej ścieżki rozwoju nie jest już aktualna. Wciąż jednak dane statystyczne pokazują istnienie tzw. przepaści płciowej (*gender gap*) w dziedzinie przedmiotów należących do studiów politechnicznych, a także w szerszym kontekście tych, które określane są jako STEM¹. Kobiety na politechnikach, a także w szerszej perspektywie w zawodzie inżyniera jeszcze do niedawna stanowiły zjawisko wyjątkowe. Obecnie mamy do czynienia z szeroką kampanią zachęcającą kobiety do studiowania na kierunkach politechnicznych. Z jednej strony ma to podłoże społeczno-ekonomiczne (spowodowane trendami demograficznymi oraz w pewnym stopniu niższymi aspiracjami edukacyjnymi młodych mężczyzn). Z drugiej jednak strony, niezależnie od krytyki tej genezy, trzeba jednoznacznie stwierdzić, że przyczynia się ona do zmian w postrzeganiu kobiet i akceptacji ich karier edukacyjnych oraz zawodowych, w tej – uważanej dotychczas za męską – profesji.

Wśród narastających prac z pogranicza socjologii edukacji i tzw. *gender studies*, dotyczących problemu (nie)równości kobiet w dostępie do edukacji, książka Emilii Szymczak *Dynamika dostępu kobiet do studiów politechnicznych. Teoria i praktyka społeczna* stanowi nowe otwarcie i wnosi w ten obszar wątki dotychczas nieanalizowane. Dowodem aktualności i ważności podjętej przez autorkę problematyki jest realizowany od 2015 roku w Polsce cykl konferencji będących częścią programu *Lean in STEM*². Jest to zbiór rozwiązań *networkingowych*, *mentoringowych* i *inspiracyjnych*, który wspiera kobiety w ich karierach naukowych i w branży technologicznej. *Lean in STEM* to program składający się z czterech filarów. Pierwszym z nich jest *mentoring kobiecy Lean in High Tech*, wspierający absolwentki i studentki uczelni politechnicznych w budowaniu karier w branży IT. Drugi to *Akademia Inspiracji*, cykl *webinariów* przeznaczonych dla uczennic szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, w którym mowy inspiracyjne przedstawiają kobiety, które odniosły sukces w branży IT, oraz studentki uczelni politechnicznych opowiadające o swoich doświadczeniach związanych ze studiowaniem kierunków ścisłych. Trzeci to *Podwieczorki technologiczne Lean in STEM*, osobiste spotkania dziewcząt zainteresowanych studiami i pracą w branży technologicznej z pracownicami firm partnerskich programu. Wreszcie czwarty to *Konferencja Lean in STEM*, której jednym z głównych celów jest „wzmocnienie działań na rzecz uwolnienia potencjału kobiet w obszarze STEM – wciąż niewystarczająco wykorzystywanego – oraz potrzeby kompetencyjne

¹ Science, technology, engineering and mathematics.

² <http://www.leaninstem.pl/o-programie>, [dostęp: 26.07.2017].

branży ICT”³. Konferencje tworzą licealistki, studentki kierunków ścisłych, pracownice branży związanych ze STEM, liderki i kobiety-naukowcy oraz nauczycielki i wykładowczynie⁴.

Książkę w jej całości można podzielić na dwie części. W pierwszej autorka przedstawia teoretyczne podstawy badań, w których wychodzi od przeciwnych względem siebie założeń esencjalizmu biologicznego i konstruktywizmu społecznego. Przytacza liczne poglądy odnośnie teorii płci, zarówno w ujęciu naturalistycznym jak i kulturowym. Następnie omawia założenia teorii strukturalno-funkcjonalnej Talcotta Parsonsa, zgodnie z którą elementem decydującym o funkcjonalności i ciągłości danej struktury jest „równowaga sytemu społecznego”, a szkoły są postrzegane jako „pasy transmisyjne wartości”, m.in. również i odwołujących się do istnienia *status quo* w zakresie tradycyjnych ról płciowych kobiet i mężczyzn⁵. Istotnego wglądu do analizowanych zagadnień dostarcza autorce teoria reprodukcji kulturowej Pierre’a Bourdieu, dotycząca nierównomiernej dystrybucji płciowej w postrzeganych stereotypowo jako męskie kierunkach kształcenia. W końcu Emilia Szymczak odwołuje się do teorii reprodukcji ekonomicznej Samuela Bowlesa i Herberta Gintisa dotyczącej nierówności płciowo-ekonomicznych, tendencji rynkowych i potrzeb edukacyjnych w systemie kapitalistycznym.

W kolejnym rozdziale autorka bardzo dobrze rekonstruuje dostęp kobiet do edukacji wyższej, w szczególności do uczelni technicznych, w perspektywie historycznej oraz współczesnej. Z kolei rozdział czwarty ukazuje kontrowersje wokół zawodu kobiety inżyniera, ze szczególnym zwróceniem uwagi na problem maskulinizacji. Szczególnie interesujący jest rozdział piąty, w którym Emilia Szymczak przedstawia inicjatywy, organizacje i strategie społeczne mające swój udział w promocji niestereotypowo kobiecych kierunków studiów i aktywności zawodowych, a także analizuje przekazy reklamowe w przestrzeni akademickiej. Przywołuje, między innymi, kampanie *Dziewczyny na politechniki!* i *Dziewczyny do ścisłych!*, zainicjowane przez Konferencję Rektorów Polskich Uczelni Technicznych i Fundację Edukacyjną „Perspektywy”, których najważniejszym celem jest „przełamywanie stereotypów w myśleniu i zachęcanie uczennic szkół ponadgimnazjalnych do podejmowania studiów technicznych i ścisłych”⁶. Autorka analizuje także postery, plakaty i spoty reklamowe promujące obecność kobiet na politechnikach, oraz innych stereotypowo męskich kierunkach studiów, wykorzystując dwie teorie dotyczące tekstów kulturowych: teorię kodowania/dekodowania Stuarta Halla oraz koncepcję intertekstualizmu.

³ A. Stanisławska, *Konferencja STEAM – science, technology, engineering, mathematics – polecamy!*, <https://www.crazynauka.pl/konferencja-stem-science-technology-engineering-mathematics-polecamy/>, [dostęp: 26.07.2017].

⁴ <http://www.leaninstem.pl/o-programie>, [dostęp: 26.07.2017].

⁵ Z. Melosik, *Współczesne amerykańskie spory edukacyjne (między socjologią edukacji a pedagogiką postmodernistyczną)*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1994, s. 18.

⁶ <http://www.dziewczynynapolitechnikis.pl/idea>, [dostęp: 26.07.2017].

Należy jednoznacznie stwierdzić, że Emilia Szymczak podjęła w tym rozdziale udaną próbę stworzenia typologii kobiet występujących w analizowanych przekazach reklamowych, wyróżniając cztery ich typy: specjalistkę, partnerkę, profesjonalistkę i pasjonatkę⁷. Bezsprzecznie, jej ocena promowanych reprezentacji kobiecości w kontekście realizowania stereotypowo męskich ról płciowych skłania do refleksji i może stać się inspiracją do dalszego poszukiwania znaczeń oraz analizy analogicznych przekazów reklamowych.

Rozdział szósty stanowi prezentację przyjętej metodologii badań, osadzonej w perspektywie jakościowej, w których autorka wykorzystwała indywidualny, częściowo ustrukturyzowany wywiad pogłębiony, posługując się pytaniami otwartymi. Głównym motywem wyboru tej metody gromadzenia danych była dla Emilii Szymczak możliwość dogłębnego poznania biografii, przeżyć i doświadczeń badanych jednostek. Autorka zauważa słusznie, za Agnieszką Gromkowską-Melosik, iż przyczyną wzrostu popularności badań jakościowych, a także społecznych pragnień poznania indywidualnych losów jednostek (oraz nadawanych znaczeń) mogą być przemiany życia społeczno-kulturowego. Można w tym kontekście przywołać opinię A. Gromkowskiej-Melosik, że badania jakościowe stanowią logiczną odpowiedź na „fragmentaryzację, decentrację i pluralizację zarówno życia codziennego, jak i tożsamości ludzi”⁸, co ma związek z pozorną nieograniczonością świata i możliwością konstruowania różnych odmian własnej tożsamości⁹. Emilia Szymczak przeprowadziła swoje badania wśród kobiet kształcących się na takich kierunkach, jak elektronika i komunikacja, budownictwo, lotnictwo i kosmonautyka, mechanika i budowa maszyn, oraz mężczyzn pracujących w zawodzie inżyniera w wieku 30-45 lat.

Część badawcza książki koreluje bardzo dobrze z częścią teoretyczną. Wyniki przeprowadzonych przez Autorkę badań wskazują, iż we współczesnych czasach, pomimo obecnego w opinii społecznej przekonania o predestynacji kobiet do określonych ról społecznych i zawodów, coraz większe znaczenie zaczynają odgrywać indywidualne aspiracje, predyspozycje i umiejętności. Z wypowiedzi uczestników badań wynika, że proces ten jest nierównomierny. Na obszarach wiejskich stereotypy płciowe i zawodowe są nadal bardzo widoczne. W dużych miastach natomiast różnice stopniowo się zacierają. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni uczestniczący w badaniach stwierdzili, iż widoczny jest obecnie wzrost aspiracji zawodowych kobiet, chcących realizować się i rozwijać w ciągle nowych obszarach¹⁰.

Interesujące są również kolejne wnioski płynące z badań. Otóż, obydwie badane grupy wskazywały na ograniczenie dotyczące kobiet odnoszące się do

⁷ E. Szymczak, *Dynamika dostępu kobiet do studiów politechnicznych. Teoria i praktyka społeczna*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016, s. 212.

⁸ A. Gromkowska-Melosik, *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet. Studium dynamiki dostępu*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2011, s. 272.

⁹ Tamże.

¹⁰ E. Szymczak, *Dynamika dostępu kobiet do studiów politechnicznych*, s. 232-238.

mniej sily fizycznej w porównaniu z męzczyznami. Męzczyźni byli także przekonani o mniej sily wyobraźni przestrzennej kobiet. Ważna konstatacja poczyniona przez Emilię Szymczak dotyczy znaczącej transformacji współczesnej inżynierii, która jest związana z postępującą technologizacją tej dziedziny, składającą się na zmianę specyfiki pracy inżynierów. Nierzadko praca inżyniera może polegać na kontroli prac maszyny lub pracy przy komputerze. Zwiększa się także udział w pracach osób zarządzających, kadry kierowniczej, pracowników nadzorujących. W tym rozszerzonym zakresie działań inżynierii mogą w równym stopniu sprawdzać się kobiety¹¹.

Autorka wskazuje, iż nie widać wyraźnych tendencji dotyczących podatności kobiet na trudności i niepokoje wewnętrzne w kontekście adaptacji do przestrzeni edukacyjnej oraz zawodowej na studiach politechnicznych i po ich ukończeniu. Uczestniczące w badaniach studentki przyznawały wprawdzie, że niekiedy czuły społeczne oczekiwanie potwierdzenia ich kompetencji, jednak równocześnie miały świadomość pełnej akceptacji przez inne osoby (w tym kolegów ze studiów/pracy). Kobiety i męzczyźni biorący udział w badaniu są, jak zauważa Emilia Szymczak, przekonani, iż kobiety na politechnikach i w branży IT mogą być narażone na akty dyskryminacji, jednak są to pojedyncze przypadki. Studentki przyznały, że zdarzały się żarty i komentarze ze strony wykładowców na temat studiowania kobiet na uczelniach technicznych, jednak nie było to zjawisko powszechne. Były świadome, że podejmując pracę w zawodzie inżyniera, kobiety narażone są na uwagi i konieczność udowadniania własnych kompetencji. Z kolei, męzczyźni podkreślali, że w przypadku wykonywania zawodu inżyniera przez kobiety trudno będzie uniknąć sytuacji, w której będzie ona traktowana jako obiekt seksualny. Silny charakter, zdecydowanie i dystans do napotykaných sytuacji to cechy, które w ich przekonaniu powinna mieć kobieta-inżynier¹².

Z badań Emilii Szymczak wynika, że w ramach współpracy kobiet i męzczyzn, pierwsze kierują się kryterium wiedzy i kompetencji partnera. Męzczyźni natomiast różnicują odpowiedzi ze względu na charakter planowanych przedsięwzięć. Wskazują na przykład, iż prace terenowe czy konstrukcyjne woleliby wykonywać z męzczyznami. Obydwie grupy zauważają jednak korzyści płynące ze wzajemnej współpracy. Zarówno męzczyźni, jak i kobiety nierzadko dostrzegają widoczne zmiany w zachowaniu kobiet pracujących w środowisku zdominowanym przez męzczyzn. Nie wszyscy jednak wiążą to ze zjawiskiem *maskulinizacji*, lecz odbierają jako adaptację do przestrzeni politechniki lub jako konsekwencję rozwoju jednostki. Respondenci zapytani o możliwość odniesienia przez kobietę sukcesu edukacyjnego i zawodowego w obszarze STEM byli podzieleni. Co do sfery edukacyjnej, studentki zgodnie przyznały, iż nie widzą nierówności na politechnikach. Zasady są jasne, a osiągnane wyniki zależne od

¹¹ Tamże, s. 239.

¹² Tamże, s. 244-250.

indywidualnych predyspozycji, nie płci. Sytuacja komplikuje się w sferze zawodowej, gdzie nakłada się wiele takich czynników, jak: sytuacja, środowisko pracy, zajmowane stanowisko, indywidualne umiejętności, czy szczęście. Znaczenie ma też podejście pracodawców, prezentowane przez nich przekonania, czy stereotypowe myślenie¹³.

Jak wykazuje Emilia Szymczak, studentki politechnik nie czują się mniej atrakcyjne od swoich koleżanek studiujących na przykład na humanistycznych kierunkach uniwersyteckich, przy czym ciekawa w tej kwestii jest opinia mężczyzn. Twierdzą, iż kobiety podejmujące kształcenie na uczelniach technicznych mogą być dla nich bardzo atrakcyjne, jednocześnie nierzadko wykazują niepokój związany z wiedzą, zdecydowaniem i siłą charakteru tych kobiet. Budujący jest fakt, iż studentki postrzegają środowisko uczelni technicznych za przyjazne kobietom, co ma swoje odzwierciedlenie w satysfakcji i zadowoleniu z podjętej ścieżki edukacyjnej. Obydwie badane grupy zwracają uwagę na przekazy reklamowe, które mają zachęcić kobiety do podjęcia studiów politechnicznych, jednak odbierają je różnie. Kobiety doceniają tego typu inicjatywy i dostrzegają korzyści płynące z takich tendencji społecznych, mężczyźni natomiast akcentują konieczność przedstawienia kobietom specyfiki pracy inżyniera, aby zachęcać osoby istotnie zainteresowane tą ścieżką zawodową¹⁴.

Liczba kobiet podejmujących studia techniczne wzrasta z każdym rokiem, a studia na politechnice to jeden z elementów wyrównywania życiowych i zawodowych szans kobiet. Studentki wybierające uczelnie techniczne cechują się świadomością podejmowanych wyborów i determinacją w budowie kariery zawodowej. Przyszły zawód postrzegają jako pasję i osobisty rozwój. Pomimo że stereotypy zawodu inżyniera w dalszym ciągu występują zarówno na uczelniach politechnicznych, jak i na etapie praktyki zawodowej, są wypierane przez kompetencje i zaangażowanie. Kobiety uosabiające te cechy mogą bezspornie odnieść sukces.

Książka Emilii Szymczak jest znakomitym studium teoretyczno-empirycznym, w którym autorka w sposób systematyczny i stojący na bardzo wysokim poziomie merytorycznym dokonuje analizy dostępu kobiet do studiów politechnicznych. Logika wywodu autorki jest niezwykle przekonująca, a sama narracja może wzbudzić zainteresowanie czytelnika. Również dobór literatury jest bardzo reprezentatywny. Niewątpliwie monografia Emilii Szymczak podejmuje temat aktualny oraz bardzo istotny dla teorii i praktyki pedagogicznej, w której autorka analizując poglądy i teorie wielu autorów, potrafi zachować zawsze krytyczny dystans. Oceniam tę książkę niezwykle wysoko. Stanowi ona bardzo wartościowy wkład do współczesnej socjologii edukacji, szczególnie w kontekście problemu nierówności, selekcji i stratyfikacji społecznej.

Wojciech Andraszcyk

¹³ Tamże, s. 251-262.

¹⁴ Tamże, s. 268-279.